

BENEI BERNADETT

Egy elfeledett polémia: ifj. Horváth János könyvének viharos fogadtatása

IFJ. HORVÁTH JÁNOS (1911–1977) klasszika-filológus, középkorkutató, irodalomtörténész, az ELTE latin tanszékének egyetemi tanára, kutatásainak fő területe a középkori latin nyelv, illetve a magyarországi latin nyelvű irodalom volt.¹ 1954-ben jelentette meg stíluskritikai vizsgálati eredményeit tartalmazó, az *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái* című munkáját, amely szakmai körökben vegyes fogadtatásban részesült. A művet körülvevő viták ismertetése előtt fontosnak tartjuk Horváth vizsgálati módszerének, valamint lényeges megállapításainak bemutatását, a neves középkorkutató viszonylag újszerűnek ható vizsgálatai ugyanis több értékes eredményt is szolgáltatottak a magyar medievisztika számára.

A könyvről és Horváth vizsgálatának fontosabb eredményeiről

A középkori magyarországi latin nyelvben, bár az az idők során lényegében nem változott, mégis jól megfigyelhetők az egymást váltó stílusirányzatok.² Léteznek olyan stíluselemek (*ars dictandi*), amelyeket íróink a nyugati irodalomból tanult elemként hoztak magukkal, ezek jól felismerhetők és kimutathatók, ráadásul behatárolják egy szöveg keletkezési idejét. Célszerű ezeket a stíluselemeket olyan történeti elbeszélő művekben vizsgálni, amelyek pontosan datálhatók, majd a kapott eredmények kivetíthetők a pontosan nem datálható szövegeinkre is. A tanult stíluselemek leválasztásával előtűnnek azok a stílussajátosságok, amelyek legszembetűnőbben a történeti irodalomban figyelhetők meg, mivel ez a műfaj tartotta fenn a legszorosabb kapcsolatot az élőszóbeli irodalommal. Horváth a magyar krónika-irodalom megközelítőleg pontosan datálható darabját, Anonymus Gestáját vizsgálta elsőként, és a névtelen jegyzőnél tapasztalt, nyugati tanultsággal nem magya-

¹ Életéről ld. *Magyar Életrajzi Lexikon*. Online dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (Letöltés ideje: 2016. október 11.), illetve Harmatta János: Emlékezés Horváth Jánosra. In: Bollók János (szerk.): *Opuscula classica mediaevaliaque in honorem J. Horváth ab amicis discipulis composita*. Bp., 1978. 5–11.

² Ifj. Horváth János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp., 1954. 33.

rázható stíluselemek megfigyeléséből nyert további kapaszkodókat a krónikáinkban a legkülönbözőbb időkből ránk maradt textusok kronológiai és stilisztikai szétválasztásához.³

Horváth a középkori stílustanítók (Albertus de Morra, Hugo Bononiensis, Thomas de Capua, Johannes Anglicus, Onulf von Speyer, Konrad von Mure), valamint 20. századi történészek munkái alapján ismertette a rímes és a ritmikus próza mibenlétét. Rímes prózáról a 10. század második felétől a 12. század végéig beszélhetünk, amit a 13. század folyamán a hangsúlyon alapuló ritmikus próza, a *stilus Romanus* vagy *Gregorianus* szorított ki. Az elbeszélő művekben a rímes próza a 11–12. században igen gyakori, alkalmazása vagy hiánya önmagában nem bizonyítja egy mű hitelességét, hiszen egyes esetekben még a 13–14. században is kimutatható. Egy művön belül azonban a hitelesség ismertetőjele lehet abban az esetben, ha a tartalmi, tárgyi szempontból későbbi időkre mutató részek nélkülülzik a rímes prózát, míg a korábbi állapotokat tükröző részekben ennek szabályszerű alkalmazása jól megfigyelhető. Ennek megállapítása segíthet bennünket az egyes műveken belüli későbbi interpolációk kimutatásában.⁴

Horváth János néhány, elbeszélő történeti forrásaink szempontjából fontosabb eredményét szeretném a következőkben ismertetni. Az ősgeszta keletkezését I. András király uralkodása idejére helyezte, szerzőjeként pedig azt a Miklós püspököt nevezte meg, aki a tihanyi alapítólevélben királyi jegyzőként szerepel. Pozsony ostromának leírásánál ugyanazon személyek neveit olvashatjuk, akik az 1055. évi tihanyi alapító oklevélben is szerepelnek, és akik valószínűleg Miklós püspök ismerősei lehettek. Miklós püspök királyi nótáriusi állásából kifolyólag nem csak közelről követhette az eseményeket és állt közvetlen kapcsolatban a királyi család tagjaival, hanem bepillantást nyerhetett a hivatalos iratokba is, amelyeket felhasználhatott történeti munkájához. Fő forrásai azonban szóbeli értesülések lehettek, amelyeket részint a hercegektől, részint kortársaitól – például a pogánylázadást túlélte Beneta püspöktől – szerzett. Rímes prózáját egyenlő kólonokra osztotta, amelyeket általában kólonvégi rímek kötnek össze, a hosszabb kólonokban gyakran fellelhetők a mellékrímek is. Stílusára jellemzőek a retorikus hatásra számító kielezett ellentétek, szójátékok, *adnominatiók*, valamint az etimologizálás alkalmazása. Árulkodó a német hadjárat ismertetése után, a 91. fejezet közepén olvasható kronológiai összegzés is, amely után az Acephalus-kódexben Salamon uralkodásának leírása következik egy új fejezetben. Horváth szerint itt szakadhatott meg az I. András-kori krónika, és mivel ez a krónikás elmulasztotta az I. András uralkodását ismertető fejezetek elején a kronológiai összegzést, a folytató itt pótolta ezt a hiányosságot. A külföldi források felhasználásának módja is egy I. András-kori krónika létét bizonyítja, amit mások is feltételeztek.⁵

³ Uo. 4.

⁴ Uo. 48–69., 73.

⁵ Uo. 305–315. I. András-kori ősgesztát feltételeznek: Toldy Ferenc: Nemzeti történelmünk kezdetei. *Századok*, 2 (1868) 382–383., 385–392., Pauler Gyula: Anonymus külföldi vonatkozásai. *Századok*, 17 (1883) 108. 1. jegyzet, Domanovszky Sándor: A Budai Krónika. *Századok*, 36 (1902) 828–829., Uő: Anonymus és a II. Géza korabeli gesta. *Századok*, 67 (1933) 168., Uő: *Kézai Simon mester krónikája. Forrástanulmány*. Bp., 1906. 129., Uő: Praefatio. *Chronici Hungarici Composito Saeculi XIV*. In: *Scriptores*

Horváth János stílusvizsgálatai nyelvi és szövegkritikai vizsgálatokkal kiegészítve bebizonyították, hogy Kézai Simon tekinthető a huntörténet szerzőjének, nem pedig Ákos mester. Bár a két szerző prózai stílusa között nincs éles eltérés, latinságukban és történet-, valamint társadalomszemléletükben viszont annál lényegesebb különbség mutatkozik. Ahogy Györffy György is megállapította, a huntörténet szerzője olasz és német nyelvismeretről tesz tanúbizonyságot.⁶ Tartalmi szempontból bizonyítható, hogy aki a huntörténet prológuisát írta, az a magyar történetnek is a Kézai által ábrázolt formáját tervezte megírni. A hun és a magyar krónikát összekötő sorok szintén a prológuis szerzőjétől származhatnak, hiszen a két szöveg ritmikus jellege megegyezik.

Ákos mester és Kézai történet- és társadalomszemléletében is eltérés figyelhető meg. Kézai és a huntörténet szerzője is – szemben Anonymusszal vagy Ákos mesterrel – Géza fejedelem uralkodására teszi a magyar történelem fordulópontját. Kézai magyar történetének II. *Appendix*-ében kitér a szolgaság kérdésére, a szolgarend keletkezésére és a szolgák felszabadítására.⁷ A huntörténet szerzőjét is foglalkoztatta ez a kérdés, ám nem valószínű, hogy a főúri családból származó, oligarchikus történelemszemlélettel rendelkező Ákos mester figyelmet szentelt volna ennek a témának. A prózai stílust tekintve Ákos mester és Kézai között nincsenek határozott és lényeges különbségek, így ezeket a vizsgálatokat Horváth a fentebb röviden felvázolt nyelvi és szövegkritikai vizsgálatokkal kellett, hogy kiegészítse.⁸

Rogierius *Carmen miserabiléj*ét Horváth mintaszerűen elemezve megállapította: Rogierius művét ritmikus prózában írta, a legteljesebb *cursus*-alkalmazással. Rogierius műve, bár levélformában kezdődik, mégis szélesebb olvasói réteghez szól, amire az ajánlólevélből

Rerum Hungaricarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Bp., 1937–1938. I. 235., Nagy Géza: Szent István vérsége és a magyar kútforrások. *Turul*, 26 (1908) 118–119., Tóth Zoltán: A magyar királylándzsa történetéhez. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére*. Bp., 1933. 539–540., Győry János: Adalékok XI. századi krónikáinkhoz. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 67 (1943) 218., Uő: *Gesta regum – gesta nobilium*. *Tanulmány Anonymus krónikájáról*. Bp., 1948. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 29.) 74., Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. 5. Pauler Gyula és Györffy György később módosították az I. András-kori ősgesztával kapcsolatos nézeteiket. Klaniczay Tibor elfogadva Horváth elméletét, szintén I. András-kori gesztát feltételezett: Klaniczay Tibor: *A magyar irodalom története*. I. Bp., 1964. 57. Újabbban pedig Szabados György képviseli ezt a nézetet: Szabados György: Az állami emlékezet emberi határai. Akorai magyar gesták irányultságáról és időrétegeiről. In: Csörsz Rumen István – Hegedűs Béla – Vaderna Gábor (szerk.): *Margonauták. Írások Margócsy István 60. születésnapjára*. I. Bp., 2009. 476–482., Uő: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól*. Szeged, 2011. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.) 334–340., Uő: Identitásformák és hagyományok. In: Sudár Balázs [et al] (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Bp., 2014. (MTA BTK MÓT Kiadványok 1.) 289–305.

⁶ Györffy Gy.: *Krónikáink*, 178.

⁷ Kézai Simon nézeteinek összefoglalására és ifj. Horváth János recepciójára újabbban ld. Molnár Péter: A magyar jobbágyság eredete Kézai Simon szerint: Az értelmezés lehetőségei és zsákutcái I–II. *Századok*, 151 (2017) 575–606., 713–742.

⁸ Ifj. Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk*, 371., 374., 377., 379., 388., 397.

következtethetünk. A levélforma a középkori stílusitanítók hatásával magyarázható, akik könyveikben az összes stilisztikai és szerkezeti szabályt a levélíráson keresztül ismertetik, mintha más műfaj nem is létezett volna. A *carment* pedig Boëthiusra utalva alkalmazza Rogerius: az említett ajánlólevél egyik mondatában szó szerint idézi a *De consolatione philosophiae*-t. Generikus történet szemlélete és történetírói módszere újszerű, a skolasztikus dialektika mintáját követi, azaz a világos kérdésfeltevéseket a feltett kérdésekre vonatkozó adatok célszerű csoportosítása követi, ami mellett az adott kérdést több oldalról is megvilágítja, érthető módon és jól tagolt formában. Mindez azt igazolja, hogy Rogerius maga osztotta fejezetekre művét, és ő látta el megfelelő, skolasztikus jellegű (*causa, responsio*) címekkel azokat.⁹

Szent István nagyobbik legendájának szerzőjét Horváth kevésbé tehetséges stilisztának minősítette, aki szövege megalkotásakor a rímes prózán kívül nem élt más retorikai díszítéssel.¹⁰ Egyébként később Körmendi Tamás is egyetértett abban, hogy a legenda szerzője nem tartozik a legkiválóbb stiliszták közé, azonban a legenda szövegéből vett példákkal igazolta a retorikai díszítő elemek (pl. *hyperbaton, adnominatio*) meglétét.¹¹ A Hartvik-legendával kapcsolatosan Horváth megállapította, hogy a püspök stílusára jellemző az antik előzményekre visszamenő, szerénykedő formula, a *captatio benevolentiae* alkalmazása. Emellett Hartvik célja az olvasó jóindulatú figyelmének megszerzésén kívül „a mondatok művészi felépítése, a szépen hangzó szavak alkalmas elhelyezése és az egész mű felépítésében, az egyes részek egymásutánjában bizonyos rendnek, *ordo*-nak a megvalósítása is.”¹²

Pozitív kritikák Horváth könyvéről

Horváth könyvéről a Magyar Nyelv folyóiratban Galgóczi György álnéven Horváth János tollából 1954-ben jelent meg pozitív hangvételű recenzió. Horváth János (1878–1961) Kosuth-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja, a magyar irodalomtörténetírás egyik legkiválóbb művelője volt. Bár kutatásai a magyar irodalom minden korszakára kiterjedtek, elsősorban irodalmunk kialakulásának kérdéseit oldotta meg eredményesen.¹³ A jeles irodalomtörténész úgy vélte, hogy „irodalom- és történettudományunk körében kivételes figyelmet és meleg elismerést érdemlő jelenség Ifj. Horváth Jánosnak [...] nemrég megjelent könyve”. A stíluskritikai vizsgálatokkal megállapított eredmények többségével

⁹ Uo. 240–249.

¹⁰ Uo. 136–142.

¹¹ Körmendi Tamás: Szent István király Nagyobb legendájának nyelvezete. *Fons*, 10 (2003) 111–117.

¹² Ifj. Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk*, 37., Idézet helye: Uo., valamint Thoroczkay Gábor: A Hartvik-legendája a XIX–XX. századi történetírásban. *Fons*, 10 (2003) 44.

¹³ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Online dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (Letöltés ideje: 2016. október 11.) és Korompay H. János: Horváth János, a tanár és irodalomtörténész. *Holmi*, 9 (1997) 972–978.

egyértett, erénynek tartotta, hogy a munka reflektált korábbi eredményekre, és sokszor megerősítette kiváló kutatók, például Domanovszky Sándor megállapításait, valamint azt, hogy ahol lehetett, felhasználta az irodalom- és történettudomány előzményeit. Néhány esetben további vizsgálatokat javasolt, például Pais Dezső újabb hozzászólása után felülvizsgálendónak tartotta, hogy a tihanyi alapítólevél szerzője Miklós püspök lett volna. Horváth recenziója végén azt az óhaját fejezte ki, hogy ifj. Horváth vesse hasonló jellegű vizsgálat alá magyar nyelvű irodalmi szövegeinket is.¹⁴

1954-ben a Művészettörténeti Értesítő hasábjain újabb elismerő és méltató recenzió jelent meg Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész tollából. Dercsényi 1951-től tanított műemlékvédelmet és magyar középkori művészetet a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Munkássága meghatározó volt a II. világháború utáni magyar műemlékvédelemben és annak nemzetközi elismertetésében.¹⁵ Pozitívan értékelte ifj. Horvát vizsgálati módszerét és annak eredményeit.¹⁶ Mindezek után 1955-ben az állami szervek Kossuth-díjjal jutalmazták ifj. Horváth János munkáját, aki az előző évben az irodalomtudományok doktora lett, 1955-ben pedig ezek mellé egyetemi docensi címet is szerzett.¹⁷

Karácsonyi Béla (1919–1995) történész, klasszika-filológus, a szegedi egyetem docense, aki a középkortudomány és különösen a korabeli elbeszélő források általános módszertani és kritikai kérdéseivel foglalkozott,¹⁸ 1955-ben a következőket írta a Századok hasábjain: „Közel két évtized kutatásainak gazdag és sokrétű eredményét foglalta össze a tudományt számos új megállapítással és a problematika jelentős bővítésével előrelendítő könyvében Horváth János, középkori latin nyelvű irodalmunk egyik legkiválóbb ismerője.”¹⁹

Egy évvel később, 1956-ban közölte az Antik Tanulmányok Gerics József (1931–2007) recenzióját, aki 1954-ben végzett az ELTE Történettudományi Karán latin–levéltár szakpáron, és ifj. Horváth János közeli tanítványa volt. A történelem segédtudományaival, középkori forráskritikával, valamint 13–15. századi államtörténettel foglalkozott, hosszú és eredményes pályafutás után az ELTE nyugalmazott professzoraként hunyt el.²⁰ A könyv

¹⁴ Galgóczi György [Horváth János]: Ifj. Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (könyvismertetés). *Magyar Nyelv*, 50 (1954) 234–242. Idézet helye: 234.

¹⁵ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Online dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

¹⁶ Dercsényi Dezső: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. (könyvismertetés). *Művészettörténeti Értesítő*, 3 (1954) 315–316.

¹⁷ Ld. 1. jegyzet.

¹⁸ Online dokumentum: <http://nevpont.hu/view/10330> (Letöltés ideje: 2016. október 11.). Karácsonyi ellentmondásos, az 1950-es években komoly politikai szerepkört is magáénak tudható egyéniségét többször megidézi legismertebb tanítványának emlékirata is. Kristó Gyula: *Érték és értelem. Önéletírás korrajzzal*. Szeged, 2016.

¹⁹ Karácsonyi Béla: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (könyvismertetés). *Századok*, 89 (1955) 955. Idézet helye: Uo.

²⁰ Online dokumentum: <http://nevpont.hu/view/8490> (Letöltés ideje: 2016. október 11.) és Solymosi László: Gerics József (1931–2007). *Századok*, 141 (2007) 1057–1061.

érdemei közül kiemelte azt, hogy Horváth vette elsőnek rendszeres vizsgálat alá a stílus, a művészi próza követelményeinek alkalmazása szempontjából középkori latin szövegeket, továbbá helyeselte, hogy a szerző a szövegkritika eljárás módjával együtt alkalmazta módszerét. Végül sajnálatát fejezte ki, amiért Horváth nem vonta be vizsgálódásai körébe III. András 1298/1299-es törvénykönyvét és nem próbálta meg a dekrétum második részének keletkezési idejét tisztázni.²¹

Viták a mű körül (Mezey László és Győry János megszólalásai)

Ifj. Horváth János könyvét 1955-ben azonban ketten is élesen bírálták, hosszabb vitákat generálva a szerzővel. A következőkben ezeket ismertetem. Mezey László (1918–1984) irodalomtörténész 1947-től 1954-ig az Egyetemi Könyvtár Régiség- és Ritkaságtárában könyvtárosként dolgozott, majd az MTA Irodalomtörténeti Intézetéhez került. Az ELTE-n 1948-tól adott elő, a Magyar Könyvszemle szerkesztőbizottságának és az MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának is tagja volt. A középkori írásbeliség és a középkori kódexek kutatásával foglalkozott, nemzetközi ismertséget szerzett a kódextörédek kutatása terén kifejtett műhelyteremtő munkássága nyomán.²²

Horváth János könyvéről írt kritikája 1955-ben jelent meg a Filológiai Közönyben. Bírálataiban óvatosságra intette Horváthot, kiemelve, hogy a stíluskritikai vizsgálati módszer alkalmazása „csak a tartalmi vizsgálat ismert és bevált eszközei mellé rendelve” valósítható meg, „mégpedig úgy, hogy a döntő szó mindig a tartalmi érveké lesz.” Mezey szerint, bár a szerző ajánlja a kellő óvatosságot, a gyakorlatban Horváth mégsem ismert határt a módszer alkalmazásában, a könyv megírása során lényegében formalista alapfelfogást érvényesített. Mezey fontosnak tartotta a rímes, illetve a ritmikus próza alkalmazásában meglévő szerzői tudatosság és következetesség kérdésének tisztázását is, amely pusztán a magyar források vizsgálatán keresztül eldönthetetlen, ezért nagyobb terjedelmű szövegek elemzésére lenne szükség. A bírálat szerint a rímelés alkalmi felbukkanásának, a véletlen rímelésnek nincs korszakjelölő határa. Középkori latin nyelvű forrásaink stílusalakításával kapcsolatban „inkább az olvasmányok közvetett hatására kell gondolnunk, másoktól ellesett szövegdíszítő kísérletekre inkább, mint mesterségbeli jártasságból fakadó önálló és tudatos kezdeményezésekre.” A Horváth által alliterációkra hozott példák elég nagy részéről kimutatható, hogy az alliteráció nem keresett, hanem elkerülhetetlen volt, valószínűleg formulák és egyházi kifejezések, memoriterek átvételéről lehet szó. Az oklevelek esetében nagyobb biztonsággal alkalmazható Horváth módszere, mivel azok szövegei csak tudatosan lehetnek díszítettek. A ritmikus próza ritmusképletei kevésbé lehetnek véletlenszerűek, de itt sem beszélhetünk minden esetben tudatosságról. Az ókori klasz-

²¹ Gericz József: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (könyvismertetés). *Antik Tanulmányok*, 3 (1956) 325–326.

²² *Magyar Életrajzi Lexikon*. Online dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

szikusok, különösen Cicero, valamint a ritmikusan szerkesztő egyházatyák olvasása a grammatika ismeretének javulásával jelentős mértékben járult hozzá a szebb és elegánsabb kifejezőmód kialakulásához, amiből az következik, hogy „egy nagy ezeréves stílári hagyománnyal van dolgunk, melynek hatása [...] feltétlenül utánzásra adott ösztönzést.”²³

Horváth János a *Filológiai Közönyben* támadó hangnemben válaszolt Mezey tárgyilagosan megfogalmazott észrevételeire. Megfogalmazása szerint az ezeréves stílári hagyománnyal kapcsolatos állítás „szellemes elképzelés”, amelyet azonban sem a külföldi szakirodalom, sem pedig a „tények” nem igazolnak. A ritmikus próza korjelző, segítségével megközelítőleg lehetséges a kormeghatározás. Tadeusz Zielinski lengyel professzor műve alapján kijelenthető, hogy Cicero szélesebb körű ismeretét a középkorban nem lehet feltételezni. Az ókori klasszikusok nem lehettek ritmus szempontjából mintaképek a középkorban, hiszen míg az ókorban a prózaritmus megvalósításában a szótagok kvantitását vették figyelembe az egyes szerzők, a középkorban viszont már a szavak hangsúlyán alapult a ritmus. A középkori ritmikus próza klasszikus kritériumok alapján ritmustalannak mondható: metrikai szempontból a középkori elmélet és gyakorlat szerint a cicerói klauzulák mintegy 60%-a hibásnak bizonyulna. Ez fordított esetben is igaz, klasszikus szabályok szerint a középkori ritmikus formációk is szabálytalannak tekinthetők, így nem jöhettek létre a klasszikusok utánzása, valamint az egyházatyák olvasása révén. Az is köztudott, hogy Cicero és a klasszikusok változatosabb klauzulákat használtak, mint a középkor szerzői, akik csak a *velox*, *planus* és *tardus* ritmikus formációkkal éltek, ezért sem szolgálhattak mintaként Horváth szerint.²⁴ Mezey azon megjegyzésére, miszerint önmagában egyetlen módszer sem csalhatatlan, Horváth egy művéből származó idézettel reagált: „A ritmusvizsgálat tehát ennek a két szerzőnek az esetében [Ákos mester és Kézai – B. B.] kétségbevonhatatlan eredményekhez nem vezet, de a nyelvi, tárgyi és szövegkritikai vizsgálatok eredményeit kiegészíti és hathatósan támogatja.”²⁵

Mezey válaszában több olyan külföldi szakirodalmi tételt is idézett, amelyek egybehangzóan azt állítják, hogy a ritmikus próza nem hiányzik teljesen a 7–9. század között keletkezett szövegekből, csak elhomályosult, szabálytalanná lett, szórványossá vált. Ludwig Traube a 20. század elején periodizálta a ritmikus próza történetét, 1050 évre (a 400 és 1450 közötti időszakra) számítva a *cursus* használatát. Mezey sajnálatát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Horváth nem a ténylegesen felvetett kérdéseket tárgyalta válaszában, hanem azt igyekezett bizonyítani, hogy Mezey összekeveri a metrikus és a hangsúlyos prózaritmust. Mezey ezt követően cáfolta Horváth Zielinskire alapozott állítását, miszerint Cicerót csak szűk körben ismerték a középkorban. Egyrészt amennyiben Horváth figyelmesebben olvasta volna Zielinski írását, nem jutott volna erre a következtetésre, másrészt Mezey külföldi kutatók (mint például a nagynevű Max Manitius) eredményeit

²³ Mezey László: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (könyvismertetés). *Filológiai Közöny*, 1 (1955) 274–278. Idézetek: 275., 277–278.

²⁴ Ifj. Horváth János: Megjegyzések Mezey László könyvismertetéséhez. *Filológiai Közöny*, 2 (1956) 291–297.

²⁵ Uő: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk*, 391.

összegezve arra a megállapításra jutott a kérdésben, hogy Cicero, ha nem is minden művében, ha nem is minden könyvtárban, de tisztelt, olvasott szerző volt és annál nagyobb mértékben gyakorolt hatást a középkori auktorokra, mint azt Horváth *Megjegyzéseiben* feltételezte. Cicero példaképül szolgált, igaz, nem az időmérték alkalmazására, hanem az ékesszólásra, a kifejezés szépségére.

Mezey a stiláris hagyomány igazolására Horváthot követve Harry Bresslout idézte, aki világosan ír egy a nótáriusi intézményben kialakult és öröklődő oklevélszerkesztési és fogalmazási hagyományról, valamint arról, hogy már a kora középkorban is léteztek formulás könyvek. Ezek a könyvek azért nem jutottak el hozzánk, mert Itáliától északra az oklevélkiadás ebben a korban az egyházi személyek feladata volt, Horváthnak viszont annyiban igaza volt, hogy jegyzői formulák valóban csak a 12. századtól maradtak ránk. Az oklevélszerkesztés mellett a külföldi szakirodalom elismeri a levélírás művészetének jelentőségét is a stiláris hagyomány kialakulásában, amelynek művészetét az antiktól „örökölte” a középkor. A stiláris hagyomány fenntartásához a fentiek mellett hozzájárultak még a ritmikus klauzulákat tartalmazó egyházi szövegek (*collecták* vagy *oratiók*). A latin egyház liturgikus *oratiói* alkalmazták a *cursust*, amire létezett szabály is, a *cursus* gyakorlati használata ezer évre megy vissza. Mások szerint az átformálódott cicerói klauzulák megtalálhatók az egyházatyák műveiben és a liturgikus imádságokban is. Kimutatható továbbá a gregorián zene prózaritmussal, illetve későbbi fejlődésében a *cursusszal* való szoros kapcsolata is. A tudományos irodalom tehát ellentétben Horváth állításával nem tud arról, hogy a prózaritmus használatában a 7. és a 11. század között teljes szünet állt volna be. Elismer egy ezeréves stiláris hagyományt, amelynek fenntartásához hozzájárulhattak a klasszikusok, az egyházatyák ismerete, az egyházi *oratio*-szerkesztés és a korális zeneszerzés. Horváth megállapítása, miszerint a ritmikus próza kizárólag bizonyos korokra korlátozódott, így korjelzőként használható a tudományos eredmények teljes körű figyelembevételével, téves. Különbséget kell tenni a *cursus* következetes, tudatos, valamint szórványos, hangzás utáni, véletlen, alkalmoszerű használata között is. Ez utóbbi előfordulásokat a külföldi szakirodalomban az író jó fülének köszönhető szerencsés véletleneknek vagy bizonyos mennyiségű *cursus*-típus hatásának minősítették. Erre a kellő óvatosságra igyekezett első bírálatában Mezey felhívni Horváth figyelmét. A ritmikus próza kormeghatározóként való felhasználása tehát mindig a tudatosság mértékétől és a ritmikus klauzulák számától függ. Horváth Rogerius *Carmen miserabiléjéről* készített elemzése ennek figyelembevételével készült, így elemzései közül ez a legelfogadhatóbb.

A forráskritika különbséget tesz okleveles és elbeszélő források között a különböző stíluselemek kritikai alkalmazhatóságának tekintetében, így, ha a prózaritmus kormeghatározó jellege okleveles anyagra vonatkozóan megállapítható és gyakran sikeresen alkalmazható, ebből még nem következik, hogy ugyanígy érvényes ez a szabályszerűség az elbeszélő források esetében is. Mezey szerint Horváthnak figyelembe kellett volna vennie ugyanazon kritikai eszköz alkalmazása során a műfaji sajátosságokból eredő különbségeket, és szét kellett volna választania a stíluselem előfordulásában kimutatható szabályosságokat és esetlegességeket. Mezey sajnálatát fejezi ki, mivel ezen felvetéseire

ifj. Horváth János nem reflektált. Mindezen hiányosságok ellenére vitathatatlan Horváth vállalkozásának úttörő jellege.

Összegezve Mezey megállapításait: a prózaritmus kormeghatározásra elbeszélő jellegű források esetében csak megszorításokkal alkalmazható, figyelembe kell venni e stílusdíszítő elem használatában jelentkező tudatosság mértékét, valamint azt, hogy a prózaritmus alkalmazása összefüggésben áll a különböző intenzitással jelentkező évezredes stílári hagyománnyal. Egyedül a ritmus vizsgálatától nem lehet kormeghatározó eredményeket várni.²⁶

Ifj. Horváth János Mezey Lászlónak írt válasza a következő évben, 1957-ben jelent meg a vitát addig is közreadó Filológiai Közöny hasábjain. Horváth a prózaritmus fogalmának tisztázásával kezdte érvelését: álláspontja szerint ritmikus prózának olyan szöveg tekinthető, amelyben bizonyos meghatározott szabályok szigorúan és következetesen érvényesülnek, azonban a különböző nyelvtételeken a ritmusnak más és más szabályai vannak. Áthághatatlan az a ritmikai törvény, amit már az antik grammatikusok is tanítottak, miszerint a mondat végi klauzuláknak minden körülmények között meg kell felelniük a prózaritmus szabályainak. Horváth meglátása szerint Mezey igyekszik összezavarni a ritmikus próza fogalmát: az antik, klasszikus időmértékes, metrikus próza ritmusrendszerét összemossa a középkori tisztán hangsúlyon alapuló ritmikus prózáéval. A két rendszer szabályai ugyanis különbözőek, az alkalmazott klauzulák száma is háromra (*velox, planus, tardus*) szorult vissza a 12. századra, szemben az ókorban alkalmazott klauzulák gazdag formavilágával. A cicerói metrikus próza nem lehetett a középkori hangsúlyon alapuló ritmikus próza mintája. Horváth ezt követően a Traube-féle periodizációt ismerteti, amellyel hiába akarta Mezey az ezeréves stílári hagyományt igazolni, éppen hogy ez a periodizáció cáfolja ezt az állítást, hiszen a korszakolás alapja valamilyen jellegzetesség, sajátosság megkülönböztetése.²⁷

A nyugati szakirodalom szerint Cicero és az egyházatyák nem lehettek a mintái a késő középkori hangsúlyon alapuló ritmikus prózát író szerzőknek, mert metrikus prózában írták műveiket. A kutatás még egyetlen 700 és 1100 között keletkezett prózai szövegről sem bizonyította be, hogy szabályokhoz igazodó, következetesen ritmizált szöveg volna. Igaz, hogy voltak, akik azt állították, hogy a ritmikus próza fellelhető a 9–10. században,

²⁶ Mezey László: A prózaritmus és forráskritika. Válasz ifj. Horváth János megjegyzéseire. *Filológiai Közöny*, 2 (1956) 298–309.

²⁷ Traube négy korszakot különböztet meg: 1. A ritmikus próza első korszaka (*cursus metricus*), ami 400-ig tart; 2. A 400-tól 700-ig tartó *cursus Leoninus* korszaka, amely időszak megtartja a metrikus klauzulákat, de már a hangsúly által támasztott ritmus-követelményeknek is eleget tesz, a ritmikus formák száma csekélyebb, a klauzulák szerkezete is átalakul (cezúra); 3. A 700-tól 1100-ig tartó időszak prózája, amelyre a prózaritmus elvadásása jellemző, ugyanis nem található meg benne a következetesen, szabályosan alkalmazott ritmus; 4. Az 1100-tól 1450-ig tartó korszak elnevezése a *cursus Leoninus reformatus* vagy *cursus Gregorianus*, amely időszak prózája kizárólag a hangsúlyon alapul, és csak három ritmusformációt ismer. Vannak tehát a ritmikus prózának élesen elkülönülő, meghatározott periódusai, így az adott korszakokra jellemző jellegzetességek bizonyos keretek között döntő bizonyítékokat szolgáltathatnak egy szöveg keletkezési idejére vonatkozóan.

ám ezt később visszavonták, amiről Mezey viszont hallgatott. Nem lehet azt állítani, hogy a *cursus* szórványossá vált, folytonosan jelen lett volna, ha ez mégis így lenne, annak szabályait nem ismerjük. Úgy látszik, a 700-tól 1100-ig tartó korszakban szünetelt a ritmikus próza gyakorlata.

A Mezey által emlegetett folytonosság bizonyítékául felhozott formuláriumokkal kapcsolatban Horváth azt írja, hogy a kérdéses – azaz a Meroving- és Karoling-korból – 25 maradt ránk, melyek közül a jeles diplomatikust, Bresslaut idézve, egyről, a *Formulae Marculfiról* sikerült csak igazolni, hogy ritmikus próza szabályait követve íródott. A 8–9. századi frank oklevelek esetében már nem lehet a ritmikus próza tudatos használatát valószínűsíteni. Az elveszett formuláriumok feltételezéséből pedig nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Bresslau kiemeli, hogy a vulgarizmusoktól telített latin nyelv reformálása a klérushoz köthető, a Karoling nyelvi reform Itáliában kezdetben nem hatott az okleveles gyakorlatra. A Karoling-korban egy olyan stílusreform figyelhető meg, amely szakított az előző korszak stíluseszményével, de nem elevenítette fel a klasszikus kor stílusát, sem nem alkotott cicerói értelemben metrikus prózát. Az *oratiók* esetében sem figyelhető meg a ritmikus próza megszakítatlan történeti folytonossága. Túlnyomó többségük ritmikus törvények szerint készült, de a bennük alkalmazott klauzulák, ritmusrendszerek minden korszakban mások. Cicerói tisztán metrikus *oratio* nem maradt ránk, vannak azonban olyan *oratiók*, amelyek a *cursus mixtus* szabályait követik, azaz egyidejűleg tesznek eleget a metrikus és hangsúlyos követelményeknek. Léteznek tisztán hangsúlyozási elveket követő *oratiók*, amelyek később keletkeztek, valamint olyanok is, amelyek teljesen ritmustalanok. A kérdéses 7–9. század közötti időszakban egy olyan *oratio* sem keletkezett, amelyik akár a metrikus, akár a hangsúlyon alapuló ritmust követte volna. Így nem beszélhetünk az *oratiók* területén sem a ritmikus próza történeti folytonosságáról. Abban a korszakban, amikor a ritmus mind az *oratiókban*, mind a prózai szövegekben megmutatkozik, mindkét műfajban ugyanazt a ritmikus rendszert követik a szerzők. Amennyiben igaz lenne Mezey állítása, akkor az *oratiókban* jelentkező ritmusformáknak a prózai szövegekben is kellett volna jelentkezniük, de nem ez történt.

Horváth szerint egy régi latin nyelvű szöveg korának megállapításához szükségesek a stíluskritikai, ritmikai vizsgálatok, azonban minél több módszerrel együtt alkalmazzák, annál biztosabb eredményeket hozhatnak. Állítása szerint ő maga is így járt el könyvében, vizsgálatait tartalmi elemzéssel, a történeti-társadalmi háttér felgöngyölítésével támasztotta alá. Ha Mezey rossznak tartja magát a módszert, akkor azt bizonyítsa az eredmények tudományos kritikájával, azonban nem ezt tette, csak általánosított. Összegezve: ifj. Horváth János szerint Mezey egyetlen bizonyítékot, konkrét vizsgálati eredményt sem tudott felhozni megállapításai igazolására az általánosításokon kívül.²⁸

Mezey László a *Filológiai Közönyben* 1957-ben vitazáró megjegyzéseket tett közzé. Sajnálattal vette tudomásul, hogy Horváth nem azokhoz a kérdésekhez szólt hozzá, amiket

²⁸ Ifj. Horváth János: A prózaritmus és forráskritika. Válasz Mezey Lászlónak. *Filológiai Közöny*, 3 (1957) 135–148.

Mezey feltett neki, hanem a másik fél álláspontját figyelembe nem véve, monológyszerűen, durva hangvétellel az általa megválaszolni kívánt kérdésekre adott feleletet. Horváth igyekezett bebizonyítani, hogy az időmértékes és a hangsúlyos prózaritmus nem egy és ugyanaz, bár vitapartnerre „formálisan ezt tényleg nem állította.” Mezey Horváth módszerének általánosító jellegét bírálta, többször is kiemelve a forráskritika módszereinek elsődlegességét. Nehezményezte, hogy Horváth hallgatással mellőzte tárgyi korrekcióit, a jegyzeteiben említett művek felett is elsiklott, amely szakirodalmi tételek pedig legfeljebb pár évtizedesek. Mezey hangsúlyozta, hogy a stíluskritika használhatóságának kritériuma a tudatosság, a következetesség. Bár Horváth állítása szerint a középkorban használt klauzulák 60%-a hibásnak minősül Cicero mértékével mérve, Mezey a maradék hibátlan 40%-ot elfogadható érvnek tartja amellet, hogy bizonyos mértékben mégiscsak ismert volt Cicero a középkorban. Végetetül megállapította, hogy ezzel a vitastílussal, a tárgyi érvek mellőzésével, valamint személyeskedéssel, becsmérő hangnemmel nincs értelme folytatni a polémiát; bírálatát továbbra is fenntartotta, a vitát azonban a maga részéről lezárta.²⁹

A másik bíráló, Győry János (1908–1973) irodalomtörténész a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult, 1947-től ugyanitt világirodalmat tanított, 1949-től pedig a francia tanszék oktatója, később professzora lett. Fő kutatási területe a középkori francia és provanszál irodalom volt, a témával kapcsolatos műveivel nemzetközi hírnevet szerzett, de jelentős az Anonymus-kérdéssel foglalkozó műve is.³⁰

Győrynek Horváth János könyvéről írt kritikája 1955-ben jelent meg az Irodalomtörténeti Közleményekben. Mondanivalóját sértődött, durva hangnemben fejezte ki és számos negatívumot emelt ki Horváth munkájából. A könyv lektoraként egy kivétellel elfogadhatatlannak tartotta Horváth elemzéseit, ennek ellenére mégis megjelent a kötet, lektorként Győry nevének feltüntetésével. Állásfoglalása szerint Horváth előtt még senki nem vállalkozott arra, hogy Árpád-kori latin nyelvű irodalmunkat stíluskritikai vizsgálatnak vesse alá, és eredményeit monográfiában adja közre. Helyeselni lehetne a módszert, Horváth alaptételei azonban hibásak, műve tárgyi tévedésektől hemzseg. Fontosabb kritikai megállapításai közé tartozott Miklós püspök krónikáirói szerepével kapcsolatos gúnyos megjegyzése. Szentpétery Imre *Magyar oklevéltanában* olvasható, hogy a tihanyi alapítólevelet könyvrással írták. Mivel Horváth szerint ennek Miklós püspök az írója, így Horváth illőnek tartotta, hogy legalább egy krónikát is a szerzőnek juttasson. Csakhogy az alapítólevél dátuma 1055, és a záradék szerint a szövegező ekkor már nem él; azért, hogy Horváth bebizonyítsa, hogy a záradék élő személyről tanúskodik, elhagyja a főmondat *beatissimo praesule N.* kifejezését. Nem lehet Miklós püspök a jegyző és a *scriptor* is egy személyben, hiszen, ha így lenne, nem nevezné magát *beatissimus*nak.

²⁹ Mezey László: Vitazáró megjegyzések. *Filológiai Közöny*, 3 (1957) 149–150. Idézet helye: 149.

³⁰ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Online dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> és <http://nevpont.hu/view/9287> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

A kutatásban később is nagy visszhangot kapott Győry alábbi fejtegetése: a Képes Krónika azon utalásából, miszerint „Ha valaki tudni kívánná, hogy Boldog László mennyi jót tett népével, az ő tetteiről szóló munkából teljes ismeretet szerezhet”, Hóman Bálint a *de gestis eiusdem* kifejezésben utalást látott egy *Gesta Ladislai* című műre. Jelen esetben azonban a krónika értelemben vett *gesta* mellett nem állhat az *eiusdem* szó, László-geisztáról nem beszélhetünk, legfeljebb csak László-koriról. Maga a cím is ellentmond az Árpád-kor szellemének, ami csak a „dinasztikus származásrend krónika-formáját ismeri”. Győry szerint Hóman nem tudta, hogy a *gesta* szó legendát is jelenthet a középkori latinságban, Horváthnak pedig nem kellett volna arra a következtetésre jutnia, hogy a krónika ezen része nem a legendára utal, így még a legenda előtt kellett keletkeznie a 12. században. Győry bírálatának első felét azzal zárta, hogy „Horváthnak sem oknyomozó módszere, sem tárgyi és nyelvi felkészültsége nem volt kielégítő Árpád-kori irodalmunk alapvető világnézeti, időrendi és szövegkritikai kérdéseinek tisztázására”.

A bírálat második felében Horváth vizsgálati módszerét kritizálta, véleménye szerint a szerző elemzései (a könyv mintegy kétharmada) nevetségesek, mivel ötletszerűen fogja rá egy-egy szövegrészletre, hogy rímes vagy ritmikus prózában íródott, a rímes próza használata pedig bizonyító érvényű egy szöveg 11–12. századi keletkezése mellett. Győry szerint Horváth rossz német szakirodalomhoz, Karl Polheim *Die lateinische Reimprosa* című kötetéhez fordult útmutatásért a ritmikus próza fogalmának tisztázására, figyelmen kívül hagyva a Győry által javasolt frissebb munkákat, például Alfredo Schiaffini olasz nyelvész tanulmányait. Győry János a középkori rímes próza mibenlétét a tiszta rímben (*similiter cadens* vagy *desinens*), valamint a főhangsúlyt hordozó szavak azonos számának meglétében látta. Horváth nem ismerte fel azt a szabályt, hogy a rímes próza kötött hangsúlytörvényt alkalmaz, figyelmen kívül hagyta, hogy a szótagszámnak nincs szerepe a latin rímes prózában, önkényesen szabdalt szét „egészséges” prózasorokat. Nem a korszak leggyengébb írójához, a német Onulf von Speyerhez kellett volna mérnie Árpád-kori irodalmunk stílusát, hanem a tipikus európai technikához. A tihanyi alapítólevélről tévesen állapította meg Horváth, hogy virtuóz módon ritmizált, ugyanis, ha a szerző stíluskritikai módszerét alkalmaznánk a dokumentumra, akkor annak nem 1055-ben, hanem a tatárjárást követő években kellett volna keletkeznie.

Horváth könyvében 1250 mondatagról állítja, hogy rímes próza, Győry szerint ebből 233 sor valóban középkori értelemben vett rímet tartalmaz, 1017 rímtelennek tekinthető. Önkényes módon hoz létre „ficam-verseket”, ahelyett, hogy Anonymus szépen ritmizált prológusát elemezné. Horváth azt tekinti prózaritmusnak, ami neki tetszik, így ezzel a módszerrel datálni és szerzőséget megállapítani felelőtlenység, hiszen bármiről bármi bebizonyítható. Mivel prózaritmus kutatásával csak kevesen foglalkoznak, könnyű félrevezetni a gyanútlan olvasókat, Horváth megállapításai ugyanis tévesek, legjobb esetben is hiányosnak minősíthetők. Az sem volt igaz Győry János véleménye szerint, hogy a *trispoudaicus* magyar sajátosság volna, a 12. századi franciaországi *Liber sancti Jacobi* című műnek is ugyanez az uralkodó *cursusa*. Ezek után meglepő, hogy Rogeriusról viszont kitűnő elemzést adott, ami „élesen kír az erőszakolt tévedések tömkelegéből”.

Összegzésként elmondható, hogy ifj. Horváth János az oklevélszerkesztést magyarázó *ars dictandi* előírásait igyekezett ráerőltetni az Árpád-kori prózairodalomra, nagyszabású revíziót végzett rajta, szétszedve minden eddigi eredményt, elmozdította a korszakhatárokat egy olyan módszerrel, amit ő maga sem ismer. Így óvakodni kell Horváth módszerétől és eredményeitől.³¹

Győry János elfogult és durva hangvételű bírálatára ifj. Horváth János az Irodalomtörténeti Közleményekben reagált, sorra igyekezve megcáfolni Győry észrevételeit. A Győry által felsorolt tartalmi kifogásokra egyenként megfelelően a stíluskritikai észrevételekre tért rá. Horváth úgy vélte, Győry ferdített, amikor azt állította, hogy szerinte a rímes próza használata igazolja egy okleveles szöveg 11–12. századi keletkezését. Kormeghatározás szempontjából a rímes próza megléte nem számít döntő érveknek, ezt Horváth sehol sem állította; a ritmikus próza jelentkezése viszont magyarországi viszonylatban eldönti, hogy adott oklevél 1200 után keletkezett-e. Rácz Elemér, akit Horváth többször is idézett művében, ugyanerre az eredményre jutott. A datált okleveles forrásokból nyert tapasztalat segítséget nyújthat a datálatlan legenda- és krónikaszövegeink keletkezési idejének megállapításában.

A rímes prózában a Győry-féle magyarázattal szemben nem a hangsúllyal bíró szavak a lényegesek, hanem a nagyjából egyenlő hosszúságú beszédszakaszok, kólonok; egyik középkori *dictator* sem beszél a rímes prózával kapcsolatban hangsúlyról vagy szavakról, csak szótagokról. A Győry által említett Schiaffini Johannes de Garlandia (Johannes Anglicus) meghatározását veszi alapul a rímes próza definiálásánál, akit maga Horváth is idézett: „rímekről, összecsendésről és rímelő kólonokról (*clausule*) van szó, amelyek szótagszám szempontjából egyenlőnek látszanak, pedig nem egyenlőek.” Hangsúlyról egyetlen középkori stílustanító sem ír a rímes próza kapcsán, ezt Győry felfedezésének kell tekinteni. Győry elmélete, amely szerint a rímes prózában egyenlő számú szavakból kell a kólonoknak állniuk, csak az isokólonokra korlátozná a rímes prózát. Ezek az alakzatok retorikai figurák, gyakran előfordulnak a rímes prózában is, azonban a rímes próza kategóriája sokkal szélesebb körű, mint az isokólonoké. A rímes prózát nem kötötték olyan szigorú szabályok, mint a ritmikus prózát, vagy mint amilyen szigorú szabályokat Győry tévesen akart elfogadtatni, ezen kívül a középkori stílustanítók szabályaival is ellenkezik. Horváth továbbra is hangsúlyozta: a középkori rímnek is van fejlődéstörténete, milyensége szintén alkalmas lehet bizonyos keretek között a kormeghatározásra. Schiaffini elmélete magyarázati kísérletként fogható fel csak, amit a rímes próza külföldi gyakorlata sem támaszt alá.

Horváth János a továbbiakban azt fejtegette, hogy nem beszélhetünk tudatosan és következetesen ritmizált prózáról a 12. század vége előtt. Csak nagyobb szövegegység vizsgálatából lehet megállapítani a tudatos ritmizálást, hangsúlyozni kell azt is, hogy prózaritmus szempontjából a mondatvégek a legfontosabb részek, ha ezek nem ritmizáltak,

³¹ Győry János: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (könyvismertetés). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 59 (1955) 340–348. Idézetek: 343–344., 347.

akkor tudatosan ritmizált szövegről nem beszélhetünk. További vizsgálatokra szorul – ahogyan írta is könyvében –, hogy mi az oka annak, hogy bár külföldön nem tanították a *di-* vagy *trispondaicust*, 13. századi krónikásunk, Ákos mester kizárólagosan ezt használja. Győry közölhetett volna a 12. századi *Liber sancti Jacobira* támaszkodó adatokat bírálataiban. A Kézai-krónikával kapcsolatos tartalmi vitakérdések tárgyalása után végezetül Horváth úgy vélekedett, hogy Győry János egyetlen felvetése sem állta meg a helyét, ferdített, hamisított, és egyes esetekben felületes tájékozottságról tett tanúbizonyságot, így feltehető a kérdés, miszerint „ki lépte át a tudományos tisztesség határát – végleg?”³²

Karácsonyi Béla vitazáró cikke

Karácsonyi Béla 1956-ban az Irodalomtörténet című folyóiratban szólott hozzá mindkét polémiához, és kelt ifj. Horváth János védelmére. Érdekes tényként, bármiféle következtetés nélkül állapította meg, hogy mindkét bírálat 1955-ben, Horváth János munkásságának Kossuth-díjjal való kitüntetése után érkezett. Karácsonyi megszólalásának bizonyosan komoly nyomatékot adott az 1956 előtti politikai életben betöltött nem jelentéktelen szerepe is.

Mezey László bírálatja óva inti az olvasót Horváth módszerétől, ám érdemi-tartalmi elemzést nem nyújtott, tudományosan elfogadható érvekkel nem tudta alátámasztani megjegyzéseit. Mezeynek igaza van a rímes próza kapcsán abban, hogy nem minden rím a tudatosság jele, azonban, ha a szöveg írója ezeket az összecsengő alakzatokat a mondat végén helyezi el, és ez gyakran megismétlődik az adott szövegben, akkor rímes prózáról beszélhetünk. A ritmikus prózával kapcsolatban is helytelenek és felületesek Mezey László megállapításai, az alábbiak tények tekinthetőek: 1. A latin klasszikus auktorok nem alkalmazták a középkori értelemben vett prózaritmust, aminek az alapja nem az időmérték, hanem a hangsúly volt; 2. A középkori stílusanitóknál szereplő *stylus Tullianus* nem azonos Cicero stílusával, ahogyan ezt Horváth a könyvében ki is fejtette; 3. Alig mutatható ki a kapcsolat az egyházatyák stílusa és Ciceróé között: Jeromos és Ágoston sem értik már a cicerói ritmizálást, azt nem is alkalmazzák; 4. Nem valószínű, hogy a Karoling-kori írók szép és elegáns prózaritmusból írták volna műveiket, az időmértéken alapuló prózaritmusból a 7. században eltűnik, a hangsúlyon alapuló pedig csak a 12. század végén jelenik meg. Mezey, amennyiben ismeri a Karoling-kori prózaritmusból szabályait, közölje azokat; 5. Ebből következik, hogy az a megállapítás is téves, miszerint ez a Karoling-kori ritmikus próza Bolognai Hugo tankönyve előtt virágzott volna; 6. Tudománytalan a tudatosságot nélkülöző, „mindig minden lehetséges” nézőpont.

Karácsonyi megállapításai, bár nem ismerte a vita végét, igazak, Mezey észrevételei sok esetben nem jutottak túl az általánosításon. Mezeynek talán annyiban volt igaza, hogy

³² Ifj. Horváth János: Megjegyzések Győry János könyvismertetésére. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 59 (1955) 349–364. Idézetek: 356., 364.

Horváth nem minden esetben reagált a megjegyzéseire, így a felek elbeszéltek egymás mellett, azonban az is igaz, hogy tények és konkrétumok hiányában nehéz vitatkozni.

Győry János hangvétele a hitvitákat idézi, szubjektív, gyűlölettől átítatott – vélte Karácsonyi. Igaza volt abban, hogy lektorként való feltüntetéséből nem derült ki, hogy ő nem értett egyet a könyv megjelentetésével, ez azonban nem a szerző felelőssége, hiába is igyekezett ezt Horváthra hárítani. Joga volt kifogással élni, viszont a bírálata elvult, nélküli a tudományos igazságokat. Karácsonyi Béla sorra cáfolta Győry János történeti jellegű megállapításait, stilisztikai következtetéseiről pedig az alábbiakat mondta: a rímes prózát, aminek egyáltalán nincs köze a hangsúlyhoz, a szerző olyan nem létező, szigorú törvényekhez köti, amelyek megléte esetén nem lenne olyan összefüggő szöveg a világirodalomban, amely megfelelné előírásaiknak. Ezzel ellentétben a szigorú szabályokhoz kötött ritmikus prózával szemben sokkal megengedőbb. Karácsonyi Béla a következőkben különböző krónikákból (Képes Krónika, Acephalus-kódex, Sambucus-kódex) származó szöveghelyeket vetett próba alá, azt vizsgálva, mennyire ritmizáltak. Azt tapasztalta, hogy Győry azon állítása, miszerint Horváth ritmikusnak mond ritmushibáktól hemzsegő szöveghelyeket és fordítva, hamisnak bizonyult. Győry János méltatlan hangneme mögött az a személyes indíték sejthető, hogy ifj. Horváth cáfolta Győry néhány korábbi, kevésbé megalapozott állítását, könyvismertetése, hangneme viszont példa nélküli volt 1945-öt követő vitairodalmunkban. Összességében kiderült, hogy Győry stíluskritika területén való tudományos előismeretei hiányosak, nem érti az alapfogalmakat és „a tájékozatlanságából próbált tudományos hangvételt kritikát fabrikálni”.

Mezey László és Győry János bírálata sem tárgyilagosságnak, sem pedig korrektnek nem volt tekinthető Karácsonyi Béla szerint. Ezen könyvismertető és a feltétel nélküli elismerő dicséret között kellene lennie egy középútnak. Horváth módszere helyesnek bizonyult, és bár egyes területeken még további vizsgálatokra van szükség, remélhetőleg új kutatásokat is új módszerek kitalálására ösztönöz.³³

Hatvan év távlatából

Ifj. Horváth János stíluskritikai vizsgálatai úttörő jelleggel bírtak a magyar medievisztikai kutatások történetében. A hangsúlyon alapuló prózaritmus kialakulása, ahogyan azt a nemzetközi szakirodalom is igazolja, a 12. század végére tehető, így egy szövegről az alapján, hogy mennyire felel meg a ritmikus próza szabályainak (elejétől a végéig ritmizált, az abszolút mondatvégek ritmizáltak) hozzávetőlegesen eldönthető az adott szöveg keletkezési ideje. Önmagában azonban egy vizsgálati módszer sem állja meg a helyét, ifj. Horváth helyesen járt el, amikor elemzéseit más kutatások (történeti, filológiai, forráskritikai, társadalomtörténeti) eredményeit figyelembe véve végezte el. Ezek többségéhez

³³ Karácsonyi Béla: Hozzászólás Horváth János könyvének vitájához. *Irodalomtörténet*, 44 (1956) 309–321. Idézet: 320.

azóta számosan (többek között Mályusz Elemér, Geric József, Kristó Gyula, Veszprémy László, Szovák Kornél) hozzászóltak, sokban megújítva Horváth megállapításait.³⁴ Tehát a prózaritmus vizsgálatát, mivel nem lehetséges vele az évtizedre való pontos datálás, mindenképpen ki kell egészíteni filológiai, lexikai stb. vizsgálatok eredményeivel, és így vonni le a végkövetkeztetéseket egy-egy szöveg keletkezésével kapcsolatban. Az pedig – jórészt a (háttér)körülményeket ismerő kutatógenerációk végleges távozása miatt – hat és fél évtized elmúltával ma már a feledés homályába vész, hogy kutatótársai részéről milyen személyes-szakmai indítékok vezettek Horváth alapvető munkájának lényegében igaztalan, súlyos elmarasztalásához.

³⁴ Mályusz Elemér: *A Thuróczy-krónika és forrásai*. Bp., 1967. (Tudománytörténeti tanulmányok 5.) 26–27., 31–35., Uő: *Krónika-problémák. Századok*, 100 (1966) 720., Geric József: *Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp., 1961. 63., Kristó Gyula: *A tihanyi alapítólevél és XI. századi szóbeliségünk*. In: Uő: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1983. (Nemzet és emlékezet) 354–358., Veszprémy László: *Korhűség és forrásérték a magyar krónika egyes fejezeteiben*. In: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél (szerk.): *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I–II. Bp., 2014. II. 810., 813., Uő: *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe)*. *History Writing and Historians in Hungary during the Reign of the Arpad Dynasty (Eleventh–Mid Thirteenth Century)* Bp., 2019. (Rerum fides 2.) 107., Szovák Kornél: *Utószó*. In: *Képes Krónika*. Ford. Bollók János. Bp., 2004. (Millenniumi Magyar Történelem – Források) 244–245.

A FORGOTTEN POLEMIC: THE STORMY RECEPTION OF JÁNOS HORVÁTH JR.'S BOOK

János Horváth Jr. (1911–1977) was a classicist, medievalist, literary historian, and professor of the Department of Latin Literature at Eötvös Loránd University. His research focused on the Latin literary practices of medieval Hungary, of which his book 'Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái' ('The Stylistic Problems of Hungarian Literature in the Árpád Era'), published in 1954, offered a critical analysis. The book's reception was ambivalent: while several historians commended its results, two scholars, László Mezey and János Győry, heavily criticised them. This paper not only presents Horváth's methodology, main results, and its valuable contribution to the field of medieval studies in Hungary, but also recounts the stages of this polemic.

Keywords: style criticism analysis, medieval rhymed and rhythmical prose, polemics